

Респондент: Тузов Євген Юрійович, (35 років).

Хто записав: провідний редактор

(з видавничої діяльності та сайту)

Інформаційно-видавничого відділу

Національного музею Голодомору-геноциду

Любов Гоцуляк.

Дата запису: 11. 05. 2022 року.

Спосіб проведення інтерв'ю: аудіодзвінок.

**Євгене, розкажіть, будь ласка, чим ви займалися у довоєнний час?
Як проходило ваше мирне життя?**

У Маріуполі я мав власну спортивну школу, де проводив тренування зі змішаних єдиноборств. За офіційними даними, у Маріуполі до війни було одне з найбільших кладовищ в Європі. Усе через «чудову» екологію. Саме тому я організовував масові толоки. У 2020 році разом із командою волонтерів ми зібрала з вулиць Маріуполя понад дві з половиною тонни сміття. Навесні 2021 року спільно з районною Центральною адміністрацією, а також з Маріупольською міською радою ми організувати перші екологічні ігри. Ініціаторами виступили ми, громадськість, тому що ми мали запит, для прищеплення культури прибирання за собою, а також утилізації пластику та інших побутових відходів правильно.

Висаджував цілі посадки дерев навколо заводів та на при заводних ділянках. Коли йшла пилюка чи якісь інші відходи від заводів, то вони затримувалися на листі цих спеціальних порід дерев. Найбільшу висадку саджанців за останні десять років у Маріуполі було здійснено минулого року. Вдалося на території розважального комплексу «Аляска», неподалік від непримітного скверу, де висадили дві з половиною тисячі саджанців. Ми жили, розвивалися, раділи. Прокинувся вранці – й класно. Такий настрої...

Скажіть, будь ласка, як особисто для вас розпочалася війна? Яким було те 24 лютого?

Взагалі за декілька днів до початку війни я мав відправитися в рейс на лайнері, але доля розпорядилася інакше. Скоріш за все я був більше потрібний тут.

Ви знаєте, спочатку усе було якось напружено, а потім і геть стало, як один день. Пам'ятаю, що в одному із спортзалів, а саме «Терра Спорт», мої знайомі Женя та Юля Гаспарові відкрили сховище. Ця будівля свого часу будувалася під склади, тому дуже підходила для укриття. Я знав жінку, яка проектувала цю будівлю, вона, до речі, також з нами переховувалася. Вони як знали... Адже таких підготовлених укриттів у нашому місті практично не було. Там були мої учні разом із своїми сім'ями, я поїхав туди, щоб поцікавитися, чи не потрібно їм щось. Коли приїхав туди, то помітив, що дуже багато стекол, дзеркал, непрокляєних. Я поїхав знайшов скотч, щоб все зробити як належить. І далі так склалося, що разом із власниками

спорткомплексу «Терра Спорт» в процесі роботи ми сформували свою таку команду і я став як комендантом уже згодом трьох укриттів. Коли розпочалися активні бойові дії і в людей почали вигоряти будинки, то нас досягало близько 5,5-6 тисяч осіб. До нас приходили, бо не було більше куди діватися, плюс у нас були деякі запаси їжі, також була якась мінімальна медична допомога, оскільки були лікарі. Це був десь початок березня, 5-8 число. Коли почалися масові обстріли з усього, чого тільки можна було.

Страждала велика кількість мирного населення. Ми там виживали без світла, води, практично без харчів. Це було дуже складно. Воду та їжу шукали самі, бо усвідомлювали, що сама вона нізвідки не візьметься, оскільки ми в оточенні. Коли розпочалися найзапекліші бої, то доводилися їздити в пошуках їжі під кулями, ракетами, мінами... Тому що було багато дітей. Хочеш не хочеш, а о шостій ранку доводилося прокидатися з чоловіками та виходити на вулицю і розводити вогнище, щоб кип'ятити воду. Тому що були ще грудні дітки і потрібно було готувати суміші. З дитячим харчування була дуже велика проблема, оскільки воно закінчувалося і брати його не було де. У дівчат-матерів пропадало молоко. Вони навіть почали ділитися між собою, ті, у кого було його вдосталь. Дівчатам, у кого ще було достатньо молока, я не дозволяв підійматися на гору, бо боявся, що воно також може у них зникнути... І що тоді робити!?

А були ще ж якісь запаси їжі у людей?

Так, щось було, а щось закупляли поки була така можливість. Дещо привозили власники складів. Приїздив до нас власник, що займався замороженими продуктами і каже: «Хлопці, у мене немає світла, все пропаде просто. Забирайте та роздавайте людям». Що ми, власне, і робили та розподіляли між трьома укриттями. Також ділилися з людьми, що приходили до нас із інших будинків. Хліб, бувало, ділили на шматочки та давали на руки кожному. До прикладу, 3 гомілки чи бедра та третина батона, то на людину. Це робили доти, доки була така можливість.

У певний момент, коли не було більше можливості знайти їжу, чоловіки йшли та відчиняли магазини. Брали хліб, наприклад, або інші продукти для своїх родин. Я не вважаю це мародерством. Це необхідність виживання.

Чи були випадки, що з ваших укриттів зникали люди?

Про долі багатьох ми не знаємо... Були й такі, що виїздили і, звісно, що не поверталися, на жаль. За них також нічого невідомо, оскільки номерів телефону їх не було. Я щиро вірю, що тим людям вдалося таки врятуватися. Знаю за тих, що ішли та повинні були повернутися, але їх більше ніхто не бачив.

Дуже багато людей зникало. Пішов десь за водою і не повернувся. «Накрили» десь артилерією, ракетною чи іншим якимось озброєнням. Бувало, що люди ховали своїх рідних та близьких і так само підбирали чужих на дорозі, кидали до спільної ями та ховали. Бо ж ішло потепління, і аби тіло не розкладалося на дорозі... Ніхто та ніколи про них не дізнається. А стільки людей позалишалося у приватних секторах під завалами. У підвалах, якщо «поритися», то стільки людей можна віднайти, ви собі навіть не уявляєте.

Тільки тоді коли відкриють місто Маріуполь, то можна буде зрозуміти масштаби трагедії, що там відбулася.

Якою були ситуація із медикаментами? Їх запаси були?

Так, було. Було навіть і таке, що приходили власники аптек. Прийшла жінка одна до мене і каже: «Женю, у мене три аптеки по місту, дві уже «рознесли», пограбували, а до однієї ще ніхто не дістався». Ми приїхали і дійсно змогли чимало взяти різних медикаментів. Вони завжди були потрібні. Оскільки ми постійно знаходилися там, де сиро та холодно, то дуже багато людей хворіло. Була ангіна, носовий слиз (шмарклі), простуди, температура, діарея, блювота.

Яка ситуація була із питною водою? Де її доводилося брати?

Спочатку було декілька великих цистерн, куди набирали воду із джерельця. Потім їх підвозили до певного місця, де збиралися люди. Черга могла сягати до десяти тисяч людей. На той момент вже жодні валюти не діяли, найкращою валютою були сигарети. Там черга стоїть, приїжджає людина з укриття, дає хлопцям пару пачок сигарет, щоб без черги набрати води. Набирає води, сів і поїхав в укриття. Зливає там цю воду. Знову сідає та їде за водою.

А чи вдавалося десь зарядити телефон?

Да. У нас був генератор. У перші дні поки працювали заправки і там хтось був, то ми купували (*пальне. – Ред.*), стояли в чергах, а потім усе – заправки зникли. І люди почали підіймати люки та залазити у колодязі, де стоїть цей самий великий бак, викручували кран. І грубо кажучи, набирали відрами, черпали запас палива. І так ми заправляли цей генератор. Вмикали світло. У нас ще був бойлер на 10 літрів, то ми його вмикали і була гаряча вода.

Це щоб можна було помитися?

Ооооо, помитися? Це щось ви на багатому заговорили зараз. Воду витратити, щоб помитися? Ні. Такої розкоші не було. Цією водою можна було лише вмити обличчя та почистити зуби. Коли цистерни з водою уже перестали їздити, то ми на машину ВАЗ-12 у багажник завантажували невелику бочку та їхали до джерельця набирати воду. То помитися можна було лише дружині водія, котрий їздив по цю воду, бо він дуже ризикував своїм життям. Він як не повертався, то з пробитим колесом, то з вибитими вікнами чи з осколками. А одного разу приїхав до джерельця, а там уже всі мертві лежать, бо міна туди залетіла. Чоловіка просто відтягнув, щоб від нього кров далі не затікала у воду. Набрал і знову поїхав.

Скажіть, будь ласка, коли вирішили, що час уже покидати укриття?

Що немає уже як залишатися далі...

Коли танк російських окупантів під'їхав під спорткомплекс «Терра Спорт». Тут непотрібно бути якимось військовим, генералом і так далі, щоб зрозуміти, що з нього почне летіти. Підійшли військовослужбовці російської федерації. Перше вони мене запитали, чи є азовці? Я кажу: «Пішли, перевірятимеш, тільки давай спускайся один, бо там жінки, маленькі діти і лякати мені їх непотрібно». Вони побачили, що в основному усе жінки та

діти. І я відразу сказав усім, хто в нас був, давайте, мабуть, будемо уже збиратися, бо справа пахне керосином, як говориться. І ми всі почали збиратися на виїзд. Це був день, коли був найбільш масовий вихід із Маріуполя. Це було 16 березня, той день, коли ввечері вдарили по Драматичному театру. Ми всі відправилися на точку так званої евакуації, яку робили окупанти. Це було на виїзд до Запорізької траси.

Хто на чому міг, хто ішов пішки, хто на машині. Були люди, які клали свої речі до кошика-візка (якими ми користувалися у супермаркетах), зверху садили дитину або хворих батьків і так рухалися. Там хоч було недалеко, але то був важкий шматочок дороги. Усе було розвалено, дороги не прочищені, снаряди валяють, міни. Далі люди або на Мелекіне (село від Маріуполя 20 км) ішли пішки, або ж до інших наближених селищ, ішли куди очі вели, хто на машині. Дехто сідав у денеерівські автобуси, інших, зрозуміло, що не було, бо окупанти не давали зеленого коридору для наших. Виходу не було просто. Сідали та їхали у двох напрямках: Новоазовськ та Бердянськ. Потім на Бердянськ лавочка швидко прикрилася, бо люди звідти почали виїздити на Запоріжжя і далі. Особисто я планував їхати до Дніпра. Спочатку я зідзвонився з друзями і поїхав до Ялти, перебули там. Я був разом із мамою, собакою та ще десятьма людьми, котрі стали для мене уже сім'єю. Далі поїхали на Токмак, далі була Василівка, де колона наша потрапила під мінометний обстріл. Але все ж дісталися Запоріжжя. Взагалі для того, щоб виїхати із Маріуполя до Запоріжжя, потрібно було пройти 26 блокпостів, не наших. А далі було Дніпро.

А якою була перевірка на блокпостах?

Перевіряли телефони (довелося усе видалити перед тим), зв'язок із українською армією. Якщо служив, то відразу забирали десь. Роздягали чоловіків усіх і перевіряли на наявність нацистських татувань. Відмітки від бронежилетів, берців, потрібно було оголити ноги. Ще по базах якихось перевіряли.

Коли врешті дісталися міста, то дещо вдалося передихнути, озируючись назад я думав, як нам взагалі вдалося то все подолати. Коли ми приїхали, то нас дуже добре зустріли, сусіди допомагали їжею, одягом та й загалом усім, чим могли. Також відпочивши я знову розпочав свою діяльність. Мені вдалося відкрити власний шелтер. Нині я знову допомагаю іншим вимушеним переселенцям та вкотре розумію, для чого я тут залишився і не відійшов у рейс.